

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

12. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1962

◀ ՓԵՏՐՈՒՐ — ՄԱՐՏ ▶

Թիւ 2-3

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊԻ

ԾՆՆԳԵԱՆ 1600 ԱՄԵԱԿՆ

Քսանեօթը տարիներ առաջ, երբ Հայ ժողովուրդը կը տօնէր Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան ժԵ. դարադարձը, բոլորս ալ կը զգայինք թէ մեր մշակոյթի և քաղաքակրթութեան այդ մեծ իրողութիւնն ու արդիւնքը կը պարտէինք գիրերու գիւտին և անոր մեծ ու անզուգական հնարիչ Ս. ՄԵՍՐՈՊԻՆ:

Այսօր երբ հանդերձուած ենք տօնելու Հայ գիրերու հնարիչ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդեան 1600 ամեակը, մեր հոգին կը լեցուի հրճուանքով և հպարտութեամբ, վասնզի պատեհութիւն կը տրուի մեզի հանդիսաւորապէս բերելու մեր երախտիքը նախ Ս. Մեսրոպին որ յղացաւ, Ս. Սահակին որ հովանաւորեց և իրենց զործակիցներուն, Ասկեգարու սերունդին, որոնք կատարելագործեցին գրերու գիւտը, որպէսզի կարելի ըլլայ հայերէնի թարգմանել Աստուածաշունչը, և հիմնաւորել հայ ոսկեգիրի գրականութիւնն ու մշակոյթը:

Առանց թերզնահատել փորձելու մեր մտքի ու սրտի բոլոր մշակները, ո՛չ մին մեր անցեալի հերոսներէն՝ որոնք փառքի և երախտադիտութեան պատմութեանովը կը հանդիպին թուղթերուն ծոցը, առւած է այն խռովքը, զիտակից հայ սերունդներուն, որքան եղբրափառ մեծութիւնը Մեսրոպին: Միակ ցաւը զոր ունեցած են բոլոր զինք պաշտել սեզողները, չկարենալ տալն է թուղթերուն չտուածը: Ճերմակ այդ գերեզմանաքարերէն յաճախ որքան դժուար է հանդիպումը ընել իրական մեծութիւններու, որոնք ապրած ու լեցուցած են մեր անցեալը իրենց լոյսերով:

Դէմքը, որուն պատկերը մեր մէջ ազատագրուած զգոյնութիւն մըն է այլևս, ծանր ու արփուն ինչով կը լեցնէ մեզ, տեսակ մը երկնայարդար խոր-

հուրդ, մեր դարերը պայծառակերպող, նոր կրօնքին բովանդակ միատերօվը խորհրդագարդ, որ մեր անցեալի մեծութիւնները ապագայ պատգամաւորներու պիտի վերածէր եղբարական հաւատարմութեամբ:

Բիրեղ կախարդանքը Մեսրոպ Մաշտոցի անձին, շինուած պէտք է ըլլայ մեր դարերէն աւելի, մեր ժողովուրդի տրտում քայքայ ջալցոր լինելութենէն, Վասնզի ամէն մարդ իր ժամանակին պատկանել է առաջ իր ժողովուրդն է ամբողջապէս: Մարդոց հօգրներէն սկսեալ մինչև յետին իսկալը, կնիքին տակն են իրենցմէ վեր այս օրէնքին: Ահա թէ ինչո՞ւ Հայ ժողովուրդը կը հաւատայ թէ գիրերու իր մեծ հնարիչը շուրթէ շուրթ Աստուծոյ հետ է խօսեր, արցունքով ու ժպիտով մեր գիրերը խնդրած ու առած տտեն:

Այսօր մեր ժողովուրդը հագլւ թէ ինքզինքին կը պատկանի, և հետևաբար անկարող է այլևս երկինքները բանալու և ճանչնալու մեծութիւնը զգալու: Որոնք զԱստուծոյ կ'իջեցնէին հայ հողին վրայ, անոր շքեղ կայքերուն, մատուռներ, վկայարաններ կառուցանելէ առաջ: Այսօր մեզի կը պակսի եղբարեալ փառանքը մարդոց, որոնք դարեր շարունակ կաւէն ու հողէն վարդեր հանեցին, լեռներ խնդացուցին հոյակերտ կառոյցներով: Այսօր մեր հողին ի վիճակի չէ երկինքներու լուսութենէն ձայներու հրդեհը քալել, ինչպէս կ'ընէին երբեմնի խորհրդագրած հողիները:

Իժուար է անտարակոյս մեծութիւններու համեմատական կշիռը կազմել, ամէն բան յարաբերաբար դատուող այս աշխարհի մէջ: Մարդիկ մեծ են համաձայն իրենց ձգտումներուն: Մեծ են անոնք՝ որոնք կը ջանան իրագործել կարելին, աւելի մեծ են անոնք՝ որոնք արգնաւորդներ են տեական ճամբարութիւններու: Սակայն ան որ անկարելին կը յուսայ և կարելութեան կը ջանայ վերածել զայն, զէթ իր ժամանակին համար, մեծագոյնն է մարդոց:

Մեսրոպ հնարիչն է հայ տառերուն, այսինքն գոյիչը բոնիներու՝ որոնք գոյութիւն չունէին, և որ սակայն իրմով կարելի դարձան: Կարենալ իրացնելու այս գործը, անիկա հրաժարեցու աշխարհայինէն, մոռնելու համար հոգևոր կարգն մէջ: Յաւիտենական է խօսքը. «Ամենայն տուրք բարիք և ամենայն պարգևք կատարեալք ի վերուստ են իշխուած»: Անոնք որ կը կռուին աշխարհի համար, կը գտնեն աշխարհայինը միայն, տեսնոք որ կը խզուին իրենց անձին համար, կ'ունենան իրենց անձը լոկ, սակայն անոնք որ երկնքէն կ'ուզեն խել լոյսը՝ մարդոց բերելու համար, ամենէն մեծը պէտք է նկատուին մարդոց որդիներէն:

Հողեկան խորհրդաւոր իրողութիւնները կրնան ծնիլ միայն քաղաքակրթութիւն արժէքները դարերուն: Այդ արժէքներու արտայայտութեան կերպերն են գիրը, լեզուն, արուեստը: Անհատները ինչպէս ազգերը կ'ապրին հողեկանով միայն, որմէ կախուած է գիրին, լեզուին և արուեստին գոյութիւնն ու յաւերժացումը: Ով որ կը նուաճէ ինքզինքը և իր մէջ՝ աշխարհը, ապացոյցը կուտայ կարելի մեծութեան մը: Բայց ան որ ուրիշ աշխարհի մը կը դառնայ այս աշխարհի բարիքին համար, ամենէն մեծն է մարդոց որդիներէն: Մեսրոպ աշխարհիկ կեանքի օրէնքին տակ ունեցաւ անտարակոյս տառապանքներ և անքուն գիշերներ, բայց չունեցաւ իր վարձքը: Դեպէ վերջ աշխարհն ու իր կարգը,

այսինքն մտնել է վերջ հոգեկան կարգին մէջ, իր տքնութիւններն ու անքուն դիշերները վարձատրուեցան հայ նշանագրերու գիւտով: Մեր պատմութեան բոլոր ներոսները հասկնալի են, Մեսրոպ կը մնայ խորհրդաւոր: Գեղեցիկ խորհուրդ մըն է ինքը երբ, ինչպէս կը սիրեն յայտարարել մեր պատմաբանները, խրճիթէն պալատ կը բարձրանար: Խորհուրդ մը՝ երբ պալատէն անապատ կը մեկնէր: Կեանքի յաշորդական այս փուլերը արդիւնք են հոգեկան իր ճարձատւութիւն, տառապանքին, միութեան մը գալու, ամբողջանալու իրձին: Ու երբ կը մտնէ հոգեկան դժուարեցումներ ի կարգին մէջ, կը դառնայ տեսանող, մարդարէ, միջնորդ Աստուծոյ և մարդոց:

Հէքեաթ է մեր պատմութիւնը, չպատմուած հէքեաթ: Հէքեաթ է նոյնպէս պատմութիւնը մեր հողի ու մտքի բխումներուն, մեր զրականութեան: Հեղինակներու կցկառու կենսագրութիւն մը ուրիշ պակսէր հեղինակը: Ահա ճշմարտագնացութիւնը մեր պատմութեան, կորիւնի «Ս. Մեսրոպի Վարձը բացառիկ ապացոյցը չէ այս իրողութեան: Սակայն անկէ անդին ո՞վ մեզի ցոյց տուաւ այն խմբին՝ որ մեր ժողովուրդի ուկորներէն և արիւնէն կերտուեցաւ, և որուն վրայ պատմութեան ամենի ցուլը այնքան անգամներ իր հետքերուն աւերները դրոշմեց:

Եւ դարու քրիստոնեայ սերունդը իր կրօնական գործունէութեամբ կը պատրաստէր իր փրկութեան գէնքը, դիմաւորելով ոչ միայն իր ժողովուրդին կարիքները, այլ նաև անոր իմացական, ազգային և քաղաքական պահանջները, իբր պատասխանատու մարմին Հայութեան: Եթէ նախորդ դարերու հայութեան նշանաբանը հայը քրիստոնեայ դարձնելն էր, Եւ դարուն այդ հանգանակը վերածուեւ էր քրիստոնէութիւնը հայացնելու շարժումին: Հայ տառերու զիւարթարդինք է օտար այդ դիմագրութեան:

Սեբաստիոն Գ. դարը մեր պատմութեան, հոգեւոր տարանջատման ու ներքին պայքարի շրջան մըն է: Ժամանակի հայը կը տարուբերի ազգայնականութեան ու քրիստոնէական աշխարհաքաղաքական ներհակողողէմ գաղափարներու միջև: Մեծն Ներսէս ներքին ցեղային ըստիականով կ'ամօքէ այս անհաշտ ընդդիմամարտութիւնը, հարթելով քրիստոնէութիւնը ազգայնացնելու ուղին. և Ե. դարը պիտի գար ապացուցանելու թէ Հայուն միտքն ու հոգին առակ են գաղափարներ համաձուլելու կարելիութեան: Գ. դարու այս տարանջատ պայքարը իր գաղափարակէտին պիտի հասնէր նոյն այդ դարու վերջաւորութեան, սակայն դժուար էր ըսել Պետութիւնը թէ Եկեղեցին կը շահէր պայքարը: Իրականին մէջ երկուքն ալ կ'ըսնցուցած իրենց ոյժն ու կենսունակութիւնը, մօտ էին իրենց վախճանին:

Ճգնաժամը մեծ էր, սակայն ոչ օրհասական: Կային մարդիկ որոնց մտքին մէջ արդէն սկսած էր ձևակերպուիլ փրկութեան գէնքը: Մեր քաղաքական իշխանութեան աշխարհումէն վերջ մանաւանդ, մեր լինել թէ չլինելու խնդիրը օրուան հրատապ հարցն էր: Սակայն այդ մեծ գարթօնքին և ինքնափրկութեան մարմին առողջը պիտի ըլլար Ս. Մեսրոպը, մեր մտքի մեծ լուսաւորիչը:

Երբ նայինք մեր պատմութեան այս իրապէս մեծ անձնաւորութեան, չենք կրնար չհիմնաւ դիմքը բարացուցող հոգեկան ոյժին սրտատուչ մեծութեան

և շքեղութեան առջև: Ուրիշ՝ իր մէջ իշած ու բազմած է իր այնքան քաղցրօրէն հզօր անհատականութիւնը, և իր ճակատագրին առջև արդէն մոտոնգուիլ սկսող ժողովուրդի մը սէրը:

Միջավայրի և ժառանգականութեան պարագաները այս խորհուրդ վարագոյրին մէջ ծայրը միայն կրնան վեր առնել: Սակայն կարենալ հասկնալու ու բացատրելու համար համայնքներու զոյութեանց մէջ այսպէս յանկարծօրէն երևան եկող անհատական արտոստիւր մեծութիւնները, անհրաժեշտ է ընդունիլ գերիվերոյ ազդեցութեան մը յաճախակի միջամտութիւնը ժողովուրդներու կեանքէն ներս: Որքան ճիշդ է այն խօսքը թէ ով որ մեծ զործի մը կը ձեռնարկէ, պէտք է Աստուծոյ կանչուած ըլլայ և ոչ թէ իր ներքին միտումներէն ու փափաքներէն թելադրուած:

Գիրերու գիւտի իր տեսիլքէն առաջ, անիկա տեսիլքը ունեցած էր իր գործին: Գիտակից իր անձին, որուն մէջ առհաւուրութեան հզօր քնազդն է արթնցած, խելամուտ հարկին՝ որ աղաղակող սաստկութեան է յանգած, իր մէջ գոյաւորուած կը զգայ ան ապագայի մարդը: Կեանքի երեսները զոր ան կը ցուցադրէ խոնարհութենէ մը դէպի փառաւոր բարձունքներ, փառքերէ փառք, ինչպէս նաև արիւնէ արիւն կ'առաջնորդեն զինքը: Գիւղացի տղեկ, զինուորական, պալատական, քարտուղար, հուսկ ապա վանական, այսինքն լուսոյ զինուոր:

Իբր մշակութային գործիչ՝ Մեսրոպ պատմական խոշոր դէմք է, սակայն ան աւելի խորհրդաւոր է իբր հոգեբանական երևոյթ, իբր Հայ Յեղի ներքին ուժականութիւնը մարմնացնող տիպար: Ճիշդ այս պատճառաւ՝ Մեսրոպ մեր պատմութեան հանճարեղ տեսանկյուն է, մարդարէն, միջնորդ Աստուծոյ և մարդոց, որ «տօնօրինաբար զարդարեց անեղին իմաստը» և իրաւունքով կրնայ բազմիւ իր մտքի և սրտի հարազատներուն, Թարգմանչաց ընտրեալ զուեղը ներկայացնող պատկերին կեդրոնը:

Հայ գրերու գիւտը, որ իբրի միջոց՝ նպատակ ունէր Աստուածաշունչի Թարգմանութիւնը և ատով մեր ժողովուրդի հոգեւոր բարոյակաւինն ավազնդուր, ուրիշ ոչ նուազ մեծ կարեւորութիւն ներկայացնող վախճանի մըն ալ ուղղուած էր: Քաղաքական հանգումաւնքներով երկփիղկուած Հայութեան Ռոյն և Պարսիկ բաժիններու միջև միասորիշ ոյժ մը պիտի լինէր ան, աւելի ճիշդ ազատագրելով մեզ երկուքին ալ ազդեցութենէն, որ շատ յաճախ քաղաքական ըլլալէ աւելի զաղափարական ու մշակութային ալ էր: Որովհետև հայ գրերու հնարումը և Աստուածաշունչի Թարգմանութիւնը Պարսկաստանի մէջ կը մեկնուէին իբրեւ վերջնական որդեգրում յունական աշխարհահայեացքի: Իսկ Բիւզանդիոն՝ Պարսկական Հայաստանի մէջ սկուտած ազգայնական այս շարժումը կը նկատէր իբրեւ վերջին ճիգ, խզուելու համար արեւմտեան մտքէն: Բիւզանդիոն մեկնող պատգամաւորութեան զուխն էր Մեսրոպ, որ իր ճարտար լեզուով կրցաւ ոչ միայն անդորրել Բիւզանդիոնը, այլ նաև ստանալ Եկլիեսիասիկէս կամ Ակումիս տիտղոսը, ամբարհաւած յոյներէն:

Բայց պէտք է հոս շեշտել ամենէն աւելի թէ գիրը, մարդկային քաղաքակրթութեան և ժողովուրդներու հոգեկան զարգացման կարեւորագոյն մէկ սլահն է որ կը մատնանշէ: Գիրին կարիքը զգացող ժողովուրդ մը իր իմացական հա-

սունութեան բարձրակէտին վրայ է այլևս: Ոսկեգարու արշալոյսը Հայոց պատմութեան համար այն թուականն է՝ ուր Հայ ժողովուրդը իր ազգային գիտակցութեան լոյսովը դերազանցապէս պայծառակերպուած, ազգային գիրի տեսիլքէն տարուեցաւ ազգովին:

Ազգին այս ընդհանուր հոգեկան վիճակն է որ կը ներկայացնէ պատմիչը, զրելով, ՎՊՈՒԷՍ Սինայի բարձունքէն իշած ատեն, Որէնքին տախտակներն ի ձեռին, այնքան ուրախ չէր թրեաւ... ամբողջ Հայաստան տնկարագրելի ցընձութեամբ լեցուեցաւ, երբ օրէնստայց Մովսէսը, բոլոր մարգարէական խումբովը, և խիզախ Պօլսը, բովանդակ առաքելական գունդովը և Քրիստոսի աշխարհայեցոյց աւետարանովը, երկու իրարու հաւասարածներուն միջոցաւ միեւնոյն ժամանակի մէջ հայերէնի վերածուած եղան: Անհասկնալի ոչինչ կայ այս իրողութեան մէջ. կատարուածը տնկախնութաց է, իբրեւ նոր և մեծագոյն յառաջդիմութեան շուկէտ կազմող թուական մը, և նախախնամական բարիք մը՝ մեզի նման փոքր ու այլևս տկարացած ազգի մը կողմէ:

Պէտք չէ մոռնալ թէ հայ գրերու գիւտին եթէ ոչ միակ՝ բայց առաջին և զլիաւորագոյն գրդապատճառն է Ս. Գիրքը: Ս. Մեսրոպ, Գողթնեաց գաւառին մէջ, որ իր գործունէութեան առաջին գոտան էր եղած, զգացած էր օտարախիզու պաշտամունքէն և քարոզութենէն անմիթար մեկնող մեր ժողովուրդին կսկիծը, առանց իրենց սրտին մէջ հոգեւոր նորոգումի կայծ մը ընդունելու: Վաղարշապատ վերադարձին, հոգեւոր վերին իշխանութեան ներկայացուց հարցը, շեշտելով ժողովուրդին ձեռքը իր Խզուով Աստուածաշունչ մը տալու անհրաժեշտութիւնը: Գիտենք պատմութենէն թէ իր ձայնը համոզիչ ազդեցութիւն ունեցաւ ամենուն վրայ, և զրի գիւտի յաջողութենէն ետք, ամէնքը լծուեցան գործի, ազգին պարգեւելու համար գերազոյն միթարութիւնը՝ որուն այնքան պէտք ունէր ան իր արկածուած ճակատագրին ամենէն բախտորոշ այդ թուականին:

Ս. Մեսրոպ սկսաւ թարգմանութեան գործը՝ Առակաց զրքի առաջին համարէն, իրեն տշակից ունենալով երիցազոյն աշակերտներէն Յովհան Եկեղեցացին և Մովսէփ Պաղնատցին, ու Եզնիլը: Ասոնց պիտի միանային յետոյ հոյլը կրտսեր թարգմանչաց: Իսկ թարգմանութեան գործին ընդհանուր հովանաւորն ու կազմակերպողն էր, անտարակոյս, Ս. Սահակը:

Աւելորդ չենք նկատեր աւելցնել հոս, թէ Եւրոպացի բանասէրներէն անոնք որ իրենց համար մասնագիտական պարապում ըրած են աստուածաշնչական գիտութիւնները, և յատկապէս Աստուածաշունչի թարգմանութիւններու համեմատութիւնը, շատ բարձր կը գնահատեն հայ թարգմանութիւնը: Փիկ, Սորպոնի ուսուցչապետներէն, այնպէս կը նկատէ թէ հայերէն թարգմանութեան միջոցաւ կարելի է նոյնիսկ վերուղել յունարէն այն բնագիրը՝ որուն վրայէն կատարուած էր ան: Ուրիշներ թափաղակի թարգմանութեանց կոչած են, նկատելով զայն հարազատ, վայելուչ, հոգիով կատարուած գործ մը: Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութիւնը յաւերժական փառքն է զայն կատարողներուն անուան և յիշատակին, և անառիկ պատիւն ու բերկրանքը անոնց՝ որոնք ժառանգորդն են այդ մեծ հոգիներու անունին և արիւնին:

Շնորհիւ հայ գրին, սկզբնաւորուեցաւ և տեականացաւ Հայ Գրականու-

Թիւնը: Ահա այն մեծ ծառայութիւնը զոր մատուցին Մեսրոպ և Սահակ և իրենց զործակիցները Հայ ազգին ու եկեղեցիին և անոնց ապագային: Անոնք է որ մեզի տուին հայ գիրը, զրչութեամբ յաւերժացած հայերէն լեզուն: Իրաւամբ ըսուած է թէ այն ժողովուրդը որ կորսնցուցած է իր քաղաքական կեանքը՝ բայց կը պահէ իր ազգային լեզուն, կը նմանի բանտարկեալին՝ որ ձեռքին տակ ունի իր բանտին բանալին:

Այլ միայն սուրբ, այլ նաև մեծ է Մեսրոպի և Թարգմանչաց զործը մեր ժողովուրդի գոյութեան և յաւերժացման տեսակէտով: Մենք կրցած ենք աւելի ի շարք ժամանակաց, շնորհիւ Մեսրոպի և իր զործակիցներու մեզի թողուցած ժառանգութեան, և այս իրողութիւնը փաստերու չի կարօտիր: Զմեռանք երբ մեզի հաց և զինուոր պակսեցան, չմեռանք նոյնիսկ երբ հայրենիք պակսեցաւ, բայց մեռանք երբ պակսեցաւ մեզի հաւատարմութիւնը մեր Թարգմանիչ Վարդապետներուն, մեր զրին, մեր լեզուին, և անոնց մէջ վարչամակուած մեր կրօնին: Արիւնի և աւերի դարեր եկան ու գացին, ո՛չ բանակները կրցին մեզ փրկել և ոչ ալ նիւթական միջոցներ, սակայն Մեսրոպով յաւերժացած զրին թլացքը միշտ արարչագործեց մեր ծիւրած էութեան խորը, յարատեւելու ներքոր բախտին շողկապուած, և միշտ մեզի կենդանի պահեց մեր գոյութեան զառիթափին վրայ, երբ մեր քով շատեր իրենց մահուան քունը քնացան ժամանակի զերեզմանին մէջ:

Անցան բռնութեան երկաթէ դարերը, լուսցան նոր ժամանակներ, երբ ազգերը պիտի մերտուէին արևմտեան լոյսին մէջ: Հայութեան առջև նորէն կանգնեցաւ լինել թէ չլինելու հարցը. այդ խորհրդաւոր ու ճակատագրական վարկեանին դարձեալ Մեսրոպն էր որ եկաւ և առաջնորդեց զմեզ դէպի նոր պահանջը, և մենք մտանք յառաջդիմող ազգերու շարքին մէջ: Ահա ԺՉ. դար է որ Մեսրոպ մեզի հետ է:

Ե. դարուն հայութեան ծոցին մէջ ամենէն հոյակապ մեծութիւնները կառուցուեցան. մեր ժողովուրդին ամենէն պայծառ արժէքները երևան եկան և կերպաւորուեցան: Դիրբոււ գիւտը, հայ մատենագրութեան մը ստեղծումը, օտար մտաւոր հարստութիւններու փոխադրութիւնը, քրիստոնէութեան հայ հոգիներու մէջ ծաւալումն ու տարրացումը, ծնունդ եղան Ե. դարուն կատարուած վերանորոգութեան, որ խորհրդաւոր և լուսաւոր ոգիի մը սաւառնումին հետեանքը եղաւ մեր պատմութեան երկնքին վրայ:

Նայուածքը կը սրբուի և աչքը կը զօրանայ հեռուն նայելով: Մեր կեանքը տաղնապեցնող առօրեայ ճկմիմ վէճերու և կարճամիտ դատումներու մէջ որչա՞փ պիտի ուժովաւոր դիտելու և դատելու մեր կարողութիւնը, եթէ կարենայինք ուղիւ մեր նայուածքը Թարգմանչաց օրինակին, պատշաճեցնել կարենալու համար իրենց ոգին և սկզբունքը մեր ներկայի պայմաններուն: Մեր ժողովուրդը իր փրկութիւնը կը գտնէ իր պապերու հոգին սիրելով, մեծցնելով, սրբացնելով, ինքզինքը ի սպաս դնելով այդ արժէքներու յայտնակերպումին: Այս է Սուրբ Մեսրոպի պատգամը իր ծննդեան 1600 ամեակի առիթով: